

*Doctoral Research
Докторантски изследвания*

ОБРАЗОВАТЕЛНА ДРАМА: СИСТЕМИ НА ПРИЛОЖЕНИЕ В УЧИЛИЩНАТА ПРАКТИКА. ОБРАЗОВАТЕЛЕН ТЕАТЪР. ФОРУМ ТЕАТЪР

Мария Николова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Публикацията представя образователната драма като система от специфични методи, техники и подходи в качеството ѝ на теоретична рамка за изследване и концептуализиране на образователно-театрални системи на приложение в началното образование. Дискутират се въпросите, отнасящи се до създаването, развитието, приложението и популяризирането на Образователен театър и Форум театър като специфични системи на приложение на неконвенционални подходи в работата с ученици от начална училищна възраст.

Keywords: educational drama, primary school, forum theater, educational theater

Въведение

Съвременните деца притежават изключителен капацитет и потенциал за участие в нововъведения. Нуждаят се от още по-широка гама от способности, за да се ориентират и реализират в глобализиращото се все по-многообразно общество. Появява се нуждата от развиване на ново разбиране за значението на това, да стимулираме човешкия талант, и за това, как талантите се проявяват различно при всеки. Трябва да се създаде среда, където всеки е вдъхновен да се развива креативно.

Все повече автори и изследователи са на мнение, че съвременното поколение ученици е „по-разчупено, по-артистично, с уклон към забавленията, затова учението му е скучно. Интересите им оживяват извън училище, където имат контакт с високоинтерактивни, визуално богати, пъстри, интересни технологични играчки“, а класната стая според някои автори днес се е превърнала в „убиец на идеи“ (Robinson, Ken, 2009). „За съжаление, при голяма част от учениците училището загубва своята привлекателност и предназначение още в първите години от постъпването им в него. Създават се непреодолими бариери между училище—общество—дете. Блокират се също така възможностите за адекватна реализация на подрастващите в социалната среда (Василева, 2004).

Образователната драма в контекста на съвременното начално училище

Отчитайки всички тези особености, педагозите трябва да са готови да посрещнат потребностите на новото поколение ученици, което влиза в училище. Да преосмислят подбора на своите техники, инструменти, методи за създаване-

то на среда, която максимално да отговаря на нуждите на децата за получаване на информация, за овладяване на умения и способности по подходящите начини, да дадат свобода на творческите им заложби чрез включване в различни дейности, изискващи от тях изява и креативност, да търсят предложения за решаване на проблеми, да създадат условия за учене чрез опита и преживяването, да търсят активното им лично участие, да развиват въображението и да стимулират творческото им мислене чрез игрови, сценарийни и драматургични проекти, да търсят сътрудничеството и партньорството, да обменят опит и идеи.

Чрез поведението си тези деца недвусмислено заявяват, че имат нужда от обучение, ориентирано към диалог и взаимодействие, ориентирано към опита, целящо активно учене. Те имат нужда от „учене, което протича на фона на дейности, изискващи правене, дискутиране, преживяване“, от „по-разнообразни форми на активност“ (Николаева, 2008), а това е гарант не само за по-високи учебни постижения, а и за успешно развитие на социалната и емоционалната интелигентност на учениците, тъй като, колкото повече сетива и форми на дейност са включени в обучението, толкова ученето е по-успешно.

„Природата е заложила у всяко дете способността да търси, да фантазира, да изгражда в съзнанието си невероятни образи и събития, да предлага необичайни решения. Ето защо няма да бъде пресилено твърдението, че в определен план всяко дете може да бъде откривател“ (Василева, 2002).

Поведенческото разнообразие, комуникативната ангажираност, интерактивната среда и общуването са част от ефективните стратегии, които педагозите биха могли да използват в работата си с децата от съвременното начално училище. Тези подходи създават партньорско отношение на децата към училището. Превръщат го в желано и полезно място, на което всеки може да натрупа опит, да изпробва в защитена среда техники и модели на поведение, които в реални житейски ситуации биха могли да бъдат доста проблематични.

Образователната драма (*Educational Drama*) е сравнително ново явление в областта на педагогиката. Тя представлява ефективен подход в образованието, тъй като предполага трупане на опит и знания в една алтернативна реалност (въображаема ситуация), наситена с връзки, взаимоотношения, конфликти и разнообразни поведенчески модели, предоставящи на учениците възможност за овладяване на различни способности за опознаване на собствената личност и личността на другите през призмата на нереалното. Това е дейност, която включва деца в активна ролева ситуация с цел подготовка за реалния свят, допринасяща за всестраниното им развитие (Николова, 2013).

„Драмата е свързана с потребността да се видим отстрани, но да сме невидими включени, да изживеем още веднъж силни емоции, но да сме защитени от унищожителното им действие, да се докоснем до вътрешния свят на другите, но никой да не узнае за собствените ни дълбоки страхове, да се превъ-

плътим в други хора и да се потопим в други светове, но всъщност да бъдем самите ние, в нашия свят, да мечтаем, като непрекъснато трансферираме сценариите, създадени от другите и от самите нас. Драмата е свързана с въображението и с неговото използване“ (Василева, 2005).

Dorothy Heathcote (1926 – 2011) е английски автор, изследовател и педагог, развиващ теорията за драма в образованието в продължение на повече от 50 години. Стартирала в Англия, Дороти Хеткоут развива усилено своята теория из целите Съединени щати. Определяна е като един от най-значимите образователни новатори на XX век. Чрез множество посещения в училища и университети тя популяризира идеята за използването на драмата като процес и резултат в обучението на ученици от началните училища до възрастни на студентската скамейка. Някои от най-популярните книги, отразяващи авторовите възгледи за интегрирането на театралните техники и подходи в класната стая, са: „Collected Writings on Education and Drama“ (1991); „Drama for Learning: Dorothy Heathcote’s Mantle of the Expert Approach to Education (Dimensions of Drama“ (1995).

В своите изследвания Хеткоут анализира и описва педагогическата си работата с различни групи от ученици и доказва по експериментален начин, че целесъобразното въвличане на драма и театрални техники, подходи, форми и инструменти е изключително ефективно в процеса на обучение. Драматичната дейност се използва за премахването на бариерите и преодоляване на педагогическата инерция.

С внедряването на образователната драма като инструмент в педагогическата практика според Хеткоут се „ангажира ентузиазмът на децата и способността им да си представят, че те са други хора, в друга въображаема общност и извършват други, различни от типичните учебни дейности“ (Heathcote, 1970), което води до повишаване на вътрешната мотивация, засилва интереса към ученето и гарантира ефективността от процеса на обучението в класната стая. Децата са нетърпеливи да участват отново в определени образователни дейности; да влизат и излизат от роля; да попадат в различни въображаеми ситуации; да си представят различно време и пространство; да играят с научните понятия, така както го правят с различни предмети или технологии в свободното си време.

Дефинирани като експерти, учениците имат възможност активно да проучват въпроси, да предполагат, да заемат отговорни позиции, да решават проблеми и да вземат решения в ръководене на процеса в класната стая и резултатите от него.

Образователната драма „...предизвиква интелектуалното любопитство на учениците... засилва стремежа към търсене на информация, нейното подреждане, селекция и използване по правдоподобен начин“. Тя „...създава противоречията и тяхното решаване; измисля въображаеми конфликти, но се стреми към тяхното трансформиране в нови знания и умения“. Образователната драма „... визуализира всичко, което вижда, по начина, по който то наистина изглежда в действителност. Подбужда ученика да наблюдава внимателно, да

вижда проблемите и последствията от незнанието и невежеството. Говори за всичко открито. Използва ежедневния език, който няма официални правила, но който всички разбират. Чрез своите специфични механизми превръща изглеждащото твърде трудно и сложно научно знание в лесно; илюзорно далечното – в близко; доскоро отричаното – в желано...“ (Василева, 2013).

Образователната драма, като педагогическа техника, може да се използва като самостоятелна дейност в рамките на един учебен час, но нейната ефективност се гарантира при използването ѝ в продължителен период от време, тъй като ангажира емоционално, познавателно и афективно учениците от начална училищна възраст и стимулира техния интерес за продължаване на драматичното взаимодействие в класната стая.

Образователната драма открива нов, широк хоризонт пред планирането и организирането на образователен процес, съобразен с новите изисквания на съвременното начално училище.

Това е повод за изследователи в различни научни области да преоткрият мощното влияние на театъра, като форма на приложение и презентиране на научното познание, чрез средствата на демонстрацията и диалога, наречен „театърът в образованието“ („theater-in-education“ и „educational theater“).

В края на миналия век Образователен театър (Educational Theater), като форма на театър в образованието, стартира експериментално в Английския кралски театър съвместно с Образователния департамент. Те прилагат драма методи, които се използват от учителите в различни учебни предмети – актьори обучават учители как да прилагат тези методи в своята педагогическа работа. Ефектите от приложението на драмата в образователната практика бързо придобиват популярност и все повече изследователи – новатори в образованието, започват да се осланят на този неконвенционален подход: образователнотеатралната идея намира своите поддръжници в Германия, Хърватска, САЩ и България.

Образователен театър е новаторска форма, интегрираща изкуството в образованието, която се основава върху използването на възможностите на драматургичното изкуство за обучение на ученици. Основната цел на театъра в образованието е да се постигне промяна в разбирането на света около нас.

Образователен театър

Същност и функциониране

Образователен театър е явление, в което със средствата на играта, на театъра се пресъздава образователното съдържание. То се претворява пред децата изцяло професионално. Всеки спектакъл е творчески и креативен продукт, в който основата са академичните знания, които децата трябва да получат, пречупени през призмата на кукленото театрално изкуство.

Образователен театър е организация партньор в обучението в училище и за учителите, прозрели възможностите на неформалното образование за

когнитивно, поведенческо и емоционално развитие на учениците. По своята същност това е театрално-образователна система от представления, изградени върху предварително определено образователно съдържание. Разгръща се пред ученици от определена училищна възраст.

Тази система поставя учениците в един защитен чрез хармонията на изкуството и образованието нов социум, където те имат възможност за среща с метафорите, иронията, трансформациите, куклите, актьорите, сцената, декорите и костюмите. Могат да видят, чуят, усетят, да докоснат и да се включат в сътворяването на въображаеми ситуации. Имат възможност да изпробват реакции, социално поведение и норми, да демонстрират социална отговорност, да „репетира“ жизнени роли, чието овладяване е изключително важно за житейските ситуации, в които попадат или им предстои да преживеят. Дават свобода на творческите си заложби чрез включване в различни дейности, изискващи от тях изява и креативност, търсят предложения за решаване на проблеми чрез превъплъщаване в различни роли на реални и измислени герои от човешката история.

„Този образователен модел включва субектите на образователния процес в игрова дейност, която със специфичните си особености ги прави нейни съосъществители и партньори“ (Василева, 2002).

Образователен театър е система, която създава условия за учене чрез опита и преживяването, търси активното и лично участие на учениците, които от публика се превръщат в актьори и обратно. Създава се процес на непрекъснати трансформации, провокиращ детското въображение. „Играещият ученик е нов ученик. Той е зареден с предизвикателства за ново отношение към всичко и всички. Той е готов за преживявания на постиженията и успеха „тук и сега“ (Василева, 2002).

По този начин се създават условия за повишаване на интереса и личностната значимост на децата към разиграваната тема и ученето се превръща в желателно, активно и успешно, тъй като формата се характеризира най-вече с поведенческото разнообразие, комуникативната ангажираност, интерактивната среда и общуване, благоприятстващи постигането на ефективно въздействие върху познавателните и ефективни потребности на съвременните ученици.

Игровият образователен модел „Образователен театър“ е насочен към изпълнение на образователно значими цели, които допълват и обогатяват целите на училищното обучение.

Учениците овладяват нови емоционални и социални умения чрез интерактивност и възможности за участие на сцена. Чрез това си участие те могат да се научат:

- да разбират разликата между „добро“ и „лошо“ поведение и да развият навики на поведение в съответствие със социалните норми на обществото;
- да проявяват загриженост, зачитане и чувство на отговорност за благополучието и правата на другите в класа и изобщо в обществото; да изразяват тази загриженост с чувства на внимание, доброжелателност и любезност;

- да умеят да получат удовлетворение от постигнатия успех;
- да се научат да разпознават, да интерпретират и да реагират по подходящ начин на житейски ситуации;
- да преценяват как да съгласуват потребностите и очакванията си с тези на другите;
- да изградят удовлетворителни междуличностни отношения чрез развиване на умения за изслушване и зачитане на мнението на другия;
- да овладеят умения за взаимно възприемане и разбиране;
- да изпробват различни модели на поведение и т.н.

С участието си в театрално-образователната система децата получават информация за света около тях чрез образи, цветове и звуци. Влизането в роля, в определен етюд на образователния сценарий обогатява детската личност с нови преживявания, знания, умения, развива интереса им към науката, активира речника им, насърчава емоциите и поведението им.

Участието на сцената с актьорите, куклите, костюмите и декорите е изключително преживяване за децата и има пряко влияние върху развитието на личността им в емоционален и социален план.

„Театрално-образователната система „Образователен театър“ е опит за проекция на интегрираното знание за играта в модел, изграден за образователни цели, наречен **игрови образователен модел**“ – разбиран като въображаем игрови план, игрово време, игрово пространство, игрови правила, сериозно-несериозно отношение, игрови процесуални механизми, средства на играта“ (Василева, 2000).

„На сцената те могат да изиграят онова, което ги тревожи; да докоснат себе си в бъдещето, да се опознаят чрез театралното си превъплъщение...“ (Василева, 2002).

Структура, особености и предизвикателства. Образователното представление в съвременното начално училище

В научната литература по изследвания проблем като фокус на една такава театрално-образователната система като „Образователен театър“ се определя спектакълът. Предвид специфичните му способности, той се разглежда като различна сценична практика, поставяща акцент върху значимите понятия и идеи.

Процесът по създаването, развитието и усъвършенстването на спектакъла се характеризира със сложност, произтичаща от многокомпонентността на структурата му, интегрираща различни образователни модели: информационен, поведенчески, креативен и модел на социалните връзки.

Информационният модел се отнася към знанията за фактите и явленията, разигравани в спектакъла.

Поведенческият модел се обособява посредством артетюдите и участието на децата чрез влизане в роля в спектакъла и съвместна работа с актьорите на сцената.

Креативният модел се проявява чрез самия спектакъл и допълнителни дидактически карти, изискващи творчеството на участващите ученици, обединени под наименованието „Весел въпросник“ и „Творчески идеи“.

Модел на социалните връзки – чрез игрите, взаимодействието с актьори, сцена, декори, връстници и дори учители по време на представлението.

Особените взаимоотношения, които възникват от интегрирането на тези образователни модели, специфицират и различните **компоненти** на всяко представление от образователно-театралната система.

Спектакълът е театрална постановка, изиграна от професионални актьори, следващи традиционна последователност по създаване и изграждане образите на героите, въвличането им в история и формиране на етюд посредством конфликтването на характерите им или обстоятелствата, в които са попаднали. Подреждане на различните етюди в логическа последователност, разграничаваща кулминацията и развързката на разиграваната случка. И всичко това – поднесено с професионализъм, творчество, опляняйки се на типичните театрални похвати, разкриващи широката гама на трансформациите, иронията, хумора, метафорите и фантастичните предположения.

Игрите са специфичен компонент от представлението. Чрез тях се обособява едно нетрадиционно продължение на представения спектакъл, тъй като те са свързани с темата на пиесата, героите, фактите и явленията, които са разигравани. „В съдържателно отношение са изградени чрез реструктуриране на онези знания, които са били във фокуса на спектакъла“ (Василева, 2002).

Артетюдите се характеризират с голяма динамика. Те представляват движения на тялото, имитиращи човешки дейности, типични за образите на героите от представлението.

Интеракцията се изразява във взаимодействие на актьорите със зрителите и превръщането им в актьори в определени етюди от сюжета, предварително планирани и репетирани от екипа на проекта.

Творчески карти за обратна връзка – т.нар. „Весел въпросник“ и „Творчески идеи“, представлява изследователска карта, изискваща от учениците, участващи в проекта, писмено, графично или картинно да отговорят на въпроси, свързани с темите на разиграваните представления. Целта е да бъде ангажирано тяхното въображение след наблюдаваната постановка, да бъдат провокирани дискусии между деца и между децата и учителите относно сюжета, героите, взаимоотношенията им.

Тематичните области, по които се поставят спектакли в Образователен театър, са значими за децата и най-често са свързани с образователното съдържание, предназначено за определена учебна възраст (първи, втори или трети клас). Тематичните акценти, използвани в системата Образователен театър, включват цялостен и завършен цикъл като драматургия и режисура.

Тематичните области, планирани в сценарийната събитийност, поставят фокуса върху:

- *интегративни понятия*, които имат нужда от цялостна интерпретация чрез съчетание на различни предметни области;

- *сложни понятия*, които трябва да се визуализират и анимират, да бъдат ефективно преподадени и овладени от учениците – дълбинни процеси и явления;

- *понятия, които предполагат различна интерпретация* в зависимост от субективните предпочитания, вкус или възглед на обучаваните – морални или социални;

- *понятия в науката*, които са емоционално интерпретирани и се представят посредством драматургичния процес (поведенчески или граждански феномени).

Основни действащи лица

Актьори

Това са професионални актьори, които изпълняват определена роля, създават образ на определен персонаж в образователния спектакъл. В образователно-театралната система е необходимо всички актьори да притежават професионална подготовка, да прилагат творчески методи за професионална работа над ролята, обединяващи изразните възможности на актьор и актьор и кукла. Те притежават специфични качества като артистичност, въображение, професионални умения за стимулиране на развитието на творческата личност на детето.

Актьорите в Образователен театър са във фокуса на представлението. Те помагат на учениците да преминат по дългия път на познанието, разбирането на понятията от спектакъла, те играят с тях и за тях, като ги стимулират да изразяват свободно своите емоции, да преживяват случващото се, да развиват сетивността и адаптивността си.

Режисьор

Ролята му обикновено включва определяне на цялостната визия на спектакъла, управление и развитие на сюжета, ръководене на играта на актьорите, дефиниране на технически детайли като използване на осветление, музикално оформление на спектакъла, сценографски решения, както и всякаква друга дейност, свързана с реализиране на креативния му поглед за образователния спектакъл.

В Образователен театър режисьор е лице с професионална подготовка и ангажимент към ръководенето и координирането на представлението.

Драматург/Сценарист

Човек или група от хора, които работят върху театралната композиция и представянето на основните драматични елементи на сцена. Драматургът създава съдържанието на пиесата – т.нар. сценарий, синхронизира логичността и последователността на етюдите, адаптира сценария за поставянето му на сцена от режисьора и актьорите.

В Образователен театър тази роля се заема отново от професионалист (екип от професионалисти) с интегративни познания относно основните образователни понятия, залегнали в учебните програми на учениците, участници в системата, и задълбочени познания в театъра и образователния процес.

Сценограф

Сценографът има изключително важна роля за пресъздаване на атмосферата на спектакъла и идейния замисъл на драматургията и режисурата. Той има ангажимент към физическото изработване на костюмите, декорите и бутафорията (специално изготвяни предмети, употребявани в образователно-театралните представления вместо истински вещи – мебели, украшения и т.н.).

Педагог

Предвид съдържателно-идейната специфика на образователно-театралната система, педагогът заема ключова роля в реализирането на проекта Образователен театър. Той е професионалист с творчески почерк, познаващ конвенционални и неконвенционални идеи и теории за образованието. Педагогът е от изключително значение при определяне на тематичните области и акценти в образователните представления. Негов е ангажиментът относно концентрирането на правилните образователни понятия в драматургията и режисурата на образователните спектакли. В тази система неговата роля е интегративна и би могло да участва в екипа на режисьора, драматурга и сценографа.

Етапи на създаване на Образователен театър

Създаването на образователното представление, а впоследствие и поредица от представления, изграждащи образователно-театралната система, притежава характеристики като комплексност, интегративност и многокомпонентност, изразени в няколко етапа, очертаващи границите на процеса по развитие на специфичните дейности, необходими за осъществяването на образователния спектакъл.

Първи етап: Образователно и драматургично целеполагане

Това е началният етап от работата по процеса на създаване на творческия продукт, фокус в системата Образователен театър – Спектакълът.

Изключително важно е в процеса на работата на екипа по планиране на дейностите на проекта да бъдат определени ясни и точно дефинирани цели на образователното и драматургичното действие, което предстои да се изиграе пред учениците. В този етап се дефинират и класифицират научните, ефективните и поведенческите приоритети, освен това се определят границите на креативността и уникалността, на надеждността и достоверността на образователно-театралната система.

За постигане на адекватно, научно, основано на театралните принципи и подходи образователно и драматургично целеполагане е необходимо да бъдат обмислени две важни стъпки: ***академично селектиране*** и ***педагогическа обоснова-ност***, изискващи разработването на специфични проекти, осигуряващи ясно дефиниране, планиране, организиране и контролиране на следващите етапи.

Академичното селектиране е процес по подбор и дефиниция на значими понятия, идеи и теории от различни предметни области на образователното съдържание за определена група от ученици в съответната началноучилищна възраст.

По време на академичното селектиране се представят различни дефинитивни системи във връзка с едно и също понятие; създават се и се развиват различни конкуриращи гледни точки, изясняват се ежедневните тълкувания на ангажираните понятия, като се акцентира на типичните грешки, допускани в интерпретацията им обикновено; очертават се специфичните взаимоотношения на избраните понятия с други сродни в съответната наука или други научни области.

Педагогическата обоснованост се основава на няколко дидактически модела, дефиниращи образователния принос на тази театрална система в училищната практика.

Моделите, залегнали в основата на педагогическата обоснованост на Образователен театър като театрална система, са свързани с необходимостта от осъществяване на социални връзки чрез и във обучението (модел на социалните връзки); с необходимостта от информация, нови знания за обектите и явленията (информационен модел); с необходимостта от промяна на поведението на учениците в процеса на обучение (поведенчески модел); с необходимостта от индивидуална изява на децата в процеса на обучение (персоналистичен модел).

Разработването на тези модели, предвид педагогическата обоснованост на креативния продукт – Спектакъла, е важна стъпка за изграждането на следващите проекти, основаващи се на образователните инварианти, планирани на този етап.

Педагогическата обоснованост на образователното и драматургичното целелеполагане е свързана още с формирането на определени понятийни общности, които могат да се проектират пряко в спектакъла.

Важно условие за повишаване на нивото на креативност и ефективност на образователното представление е в академичната селекция и педагогическата обоснованост на Образователен театър да бъде интегрирана повече фактологичност, събитийност и вариативност.

Втори етап: *Създаване на драматургичния и сценичен творчески продукт (спектакъла)*

Това е етапът, в който екипът, ангажиран с подготовката и реализацията на проекта Образователен театър, може и трябва да вложи целия си творчески заряд, да разкрие и преоткрие креативните си възможности, да използва въображението и фантазията си без граници.

На този етап е необходимо разработването на т.нар. „*проект-сценарий*“ и „*проект-действие*“.

„*Проект-сценарият*“ е съдържателната и процесуална основа на образователната драма. Проект-сценарият за образователно представление е текстуралната част от драматично произведение. В сценария се определят репликите

на героите, планът на техните действия и пояснения за начина на протичане на театралното действие. Този драматургичен текст съдържа подробно описание за това, което ще се случи, къде и какво ще е то. Необходимо е обаче този текст да бъде основан на предварително определените образователни цели.

Образователно-театралният сценарий има свои специфични характеристики, които са невалидни за традиционните театрални постановки. Тези характеристики са свързани с основните дейности по преподаване и учене, съставен елемент на всеки обучителен процес и неговите субекти – учителя и учениците. Образователният спектакъл на театрално-образователната система се основава на тези характеристики. Реализира се в тяхна подчиненост. „И ако процесът на обучение е двустранен процес, в който отличими са две основни дейности – преподаване и учене, и два субекта – учител и ученик, то новата двустранност, формирана чрез образователния театър, заменя преподаването и учителя със спектакъл“ (Василева, 2002).

Създаването на план-сценария трябва да следва редуването на аналогии, тъй като образователният театър се отнася към т.нар. асоциативно учене. Разгръщането на художествените средства на драматургията върху образователното съдържание (преподавано вече от учителя) създава условия за синхронност, основана върху асоциативност. Проследявайки сценарийната последователност от действия, изграждащи образи, демонстриращи ценности и поведение, проектът-сценарий може да даде заявка за представяне на нови и разнообразни комуникативни ситуации, което, от своя страна, би удовлетворирило познавателната и емоционално-афективна необходимост на учениците от начална училищна възраст.

„Проект-действие“ е свързан с процеса на непрестанно експериментирание. Това е режисьорският проект, създаващ границите на „репетициите“ като форма на изпробване на действието, неговия анализ и повторно изиграване. Разработването на този проект изисква трансформация от теоретично планираните дейности към тяхното осъществяване и фактическо изиграване. По време на проекта-действие се коментират, анализират, приемат или отхвърлят креативни предложения относно пиесата, героите, действието, конфликта и развързката, които да направят образователния спектакъл уникален, ефективен и оригинален.

Трети етап: *Комуникативност и ефективност на образователно-театралния проект Образователен театър*

Този етап очертава процеса по създаване на възможности за подобряване на връзките на образователно-театралната система с професионално заинтересованите общности.

В научната литература се дефинират няколко обществени кръга от научната и творческата общност, отнесена към училището – ученици, учители, директори на организациите, родители, академична общност и други.

Популяризирането на Образователен театър като театрално-образователна система сред обществеността е приоритетно и обосновано от създаването на **маркетингов проект**, чиято основна функция е да превърне системата в ефективно функционираща, партньор в работата на формалното училищно обучение.

Работата по промоцията на Образователен театър е свързана с множество дейности, отнесени към оценка на жизнения стандарт и качество на живот, културни различия, влияния на технологиите; анализ на възможностите на творческия продукт – спектакъла; социалните фактори, влияещи върху процеса на включване на системата в кръга от ценности на ученика – роли и влияния в семейството, референтни групи, социални класи; психологически фактори, влияещи върху учениците при избор на решение за включване в системата – възприемане, мотиви, способности, знание, менталитет, индивидуалност.

Форум театър

Възникване

Форум театърът е форма на театър – специфична съвкупност от техники, разработена да обучава хората как да играят активна роля в своята общност чрез намиране на конструктивни, активни и директни решения на проблемите, с които се сблъскват, независимо дали те са социални, икономически, политически, екологични и пр. Създаден е от бразилския режисьор Аугусто Боал (1931 – 2009) и е наречен „театър на потиснатите“ („theatre of the oppressed“). Режисьорът развива театралния си метод, основавайки се на идеите и творбата на бразилския педагог Пауло Фрейре (1921 – 1997) – „Педагогика на потиснатите“. Фрейре описва подход към обучението, който е основан на процеса вместо на количествено определени резултати. Според него обучението е ефективно само когато се използват средствата на диалога, взаимодействието и активното включване. В своите разработки бразилският педагог защитава идеята, че „образователната работа може да постигне своята цел само ако образователният процес е с обучаемите, а не отнoсно или за тях. Това е процес, който той назовава „учене чрез диалог“, в който учителят не е единственият, който сее знание и има възможност да контролира мисленето и креативността на учениците“ (Dennis, B. 2009).

Чрез разказване на истории за истински преживявания Аугусто Боал променя нагласите относно това, какво е възможно да се постигне със средствата на театъра. Авторът издава няколко книги и множество статии, като някои от най-популярните са: „Theatre of the Oppressed“, „Games for Actors and Non-actors“ и други.

Същност на Форум театъра

Във Форум театъра се използват специфични за конкретната среда проблеми или конфликти, които се претворяват в представление. Публиката е емоционално ангажирана и активно участва в промяната. Зрителите имат възможността да се срещнат с чувствата и страховете си в едно въображаемо пространство; да при-

добият опит за ново преживяване и изследване на различни емоции и усещания, характерни за сложните ситуации, които се случват и повтарят в ежедневието.

Основно предимство на метода Форум театър е това, че предоставя възможност за изпробване и приложение на различни стратегии за осъществяване на промяна, които се случват в реално време. Тази система от образователно-театрални средства, способности и инструменти е уникална с това, че *дава възможност всеки да експериментира своето решение на поставената конфликтна или проблемна ситуация и да изживее последиците в защитена среда.*

Театралната система на Боал превръща публиката от пасивна наблюдаваща група в активни участници и съ-творци на представлението. Чрез множество провокации зрителите се трансформират в „зрителите-актьори“ („spect-actor“). Базови понятия във Форум театъра са сътрудничество, вземане на решение, участието, социалната и политическата отговорност и окуражаването на хората за участие в общественния живот.

В театралното действие обикновено се показва проблем или конфликт в нерешена форма, стимулира се дискусия и учениците (участници) са насочени към участие в обществен форум, провокиращ предложения и изиграване на предложеното решение. Проблемът винаги е ситуация на потисничество и обикновено в него са включени *потисници и протагонист.*

Потисничество според Боал се създава, когато човек е „доминиран от монолога на друг и няма възможност да отговори“ (Dennis, 2009). Затова той поставя публиката в позиция, различна от отредената им в традиционния театър, където зрителите просто наблюдават действието. Чрез участието си децата имат възможността не само да изкажат гласно предложението си за промяна, но и да го направят на сцената, да изиграят колективно собствените си решения.

Как се случва това?

Екип от актьори представят на сцена кратка пиеса, описваща със средствата на театъра определен проблем. Достигайки до момента, в който пиесата развива своята кулминация, действието спира. Навлизането в една въображаема ситуация на сигурност, подкрепено с фасилитираното групово пространство, осигуряват спокойствие на зрителите-ученици за търсенето и намирането на креативно разбиране за проблема и вариативност при откриването на неговите решения, като ги превръща в зрителите-актьори.

След първоначалното изиграване на пиесата, наречено от Боал с термина „модел“, тя се разиграва втори път, следвайки абсолютно същата линия на развитие, докато някой от зрителите не спре действието с желание да заеме мястото на протагониста и преодолее действията и поведението на „потисника“. Целта е зрителите-актьори, които навлизат в пиесата, да се опитат *да променят нейния край, различен от наблюдавания в модела.*

Накрая актьорите представят променения модел, който се основава на решенията, предложени от зрителите, и финализира с дискусия за случилото се.

Действащи лица във Форум театъра

Членовете на екипа, подготвящ Форум театър, са: актьори, „жокер“, драматург, режисьор, фасилитатор, организатори и други хора, които подкрепят проекта. Не е задължително всички тези функции да се изпълняват от различни хора. Така някой може да бъде едновременно фасилитатор, жокер и да се занимава с промоцията.

Актьорите

Актьорите във Форум театъра не са професионални актьори, а хора, които най-често нямат театрален опит. Понякога се налага да преодоляват собствените си страхове предвид липсата на професионализъм. Те представят на сцената проблем, който, от една страна, е важен за тяхната общност, тях самите и за част от публиката, а от друга – да преодолеят възможността, че вероятно истинският „потисник“ може да се окаже сред зрителите.

Освен актьори, представящи пиеса, тяхна роля е и да помагат на зрителите да проследят формите на потисничество в сцената. Те нямат право да дават съвети, да налагат мнения и позиции, а да насочват към открития и конструктивни и креативни решения.

Когато зрител влезе в някоя от сцените, за да намери решение, актьорите трябва да подсилват играта си, за да не направят решението твърде лесно за включилия се зрител. Така се запазва реалността на проблема на разиграваната пиеса.

Зрители-актьори (spect-actors)

Зрителите на Форум театъра следят поведението както на положителни, така и на отрицателни ролеви модели, представяни в образи и герои от актьорите на сцената. От съществено значение за постигане на образователния ефект на театъра е трансформацията: героят, който променя своето поведение от негативно към позитивно и показва на публиката, че *промяната е възможна*.

В този образователно-театрален модел няма пасивни наблюдатели. Дори тези, които трудно изразяват мнение и реално не участват в промяната на театралното действие, разбират, че могат да станат част от промените, които се случват на сцената. Във Форум театъра зрителите са повече от наблюдатели. Превръщат се в актьори с цел решаване на представения проблем.

Жокерът (Joker)

Това е посредникът, който стои между актьорите и публиката, негова задача е да коментира и анимира театралното действие, да създава и руши илюзията.

Жокерът е ментор, фасилитатор, аниматор, чиято основна роля се изразява в медиацията между актьорите и зрителите. Той обяснява правилата на играта на публиката, а именно – че се търсят реални решения на реални проблеми, окуражава зрителите да погледнат от страни проблемите си, да оценят различната гледна точка и да открият различен начин на мислене, да бъдат критични към това, което чуват, виждат или усещат.

Жокерът води публиката през преживяването, провокира я, мотивира участието в представлението. Изключително важно е да съумее да вдъхне доверие у зрителите-актьори, за да се чувстват безопасно и чрез своите предложения да развиват сюжетното действие. Неговата функция е да разказва, да влиза и излиза от дадена роля в пиесата, да се обръща директно към публиката и да стимулира креативните предложения, да подкрепя трансформацията в публиката от зрители в актьори, да анимира театралното действие, да прави изводи и обобщения.

Драматург (Сценарист)

Форум театърът се основава на интерпретацията като явление. Ролята на драматурга не е обвързана със създаването и предоставянето на готов текст – сценарий, който да бъде заучен и следван от актьорите. Спецификата на този образователно-театрален метод се изразява в създаването на етюдите, тяхната последователност, конфликт и герои чрез импровизационни игри, планирани и контролирани от фасилитатора.

Импровизацията е творчески и непосредствен процес на създаване на сцени без предварителен сценарий – „тук и сега“.

Режисьор

Режисьорът във форум театъра помага на участващите актьори да изразят и предадат по въздействащ начин онова, което съществува във въображението им. Необходимо е да осигурява сигурна за учащия се актьор среда, в която той спокойно да поема рискове и да разучва докрай творческия процес. Режисьорът трябва да придвижва сюжетното действие към предварително планиран край; да задържа фокуса върху героите на сцената; да поставя акценти върху сюжета и посланието.

Най-често ролята на режисьора се поема от фасилитатора или педагога.

Организатори

За да се достигне до необходимото въздействие, освен актьорите и жокера са необходими и зрители. Хората, които участват в процеса „връзки с обществеността“, обикновено фасилитаторът или други от екипа, са ангажирани с информиране на заинтересованите лица и тяхното привличане за участие в образователно-театралната система.

Създаване на форум група. Управление на груповата динамика

Форум театърът, като метод на образователно-театралната практика, стартира с *избор на общността*, в която ще се работи, и *селекцията на екипа от актьори* или създаването на основната група по проекта.

Подборът на общността се осъществява на основата на критерии, свързани с първоначалните цели, поставени пред проекта.

Най-често първоначалните намерения за започване на работа по модела на Форум театър в училищната практика са свързани с различен тип дискрими-

нация (във връзка със социален статус, расови различия и пр.), с агресивно поведение, прерастващо в насилие (психическо и физическо) сред учениците и т.н.

Още от самото начало е необходимо учениците да разберат, че няма предварително създадени стандарти, които се очаква те да покрият. В началото на срещите е важно да бъде създадена атмосфера, в която всички участници да се чувстват сигурни и защитени да работят и да знаят, че техният принос, идеи, мнение, участие, действия и творчески продукти са ценни и важни.

Така създадена, групата, чрез своята екипна работа, започва да функционира съвместно като динамична и креативна единица. За управление на груповата динамика във форум театъра се използват т.нар. **загриващи упражнения**, чиято цел е в началото на процеса по изграждане на груповата работа да се „нулират“ всички личностни характеристики на участниците, техните основни модели и образци на поведение. Така учениците могат по-лесно да се превплъщават в ролите, които им предстои да играят.

В основата на тези загриващи техники са залегнали принципите на театралните и психодраматичните подходи за работа в група на Станиславски, Морено, Кипър и други.

Аугусто Боал определя **пет основни категории загриващи упражнения**. Всяка от категориите има по няколко подгрупи.¹⁾ Те са:

1. Усещане и докосване: физически упражнения; ходене; масажи; интеграционни игри; гравитация.

2. Чуване и слушане: ритъм; мелодия; звук; ритъм и дишане.

3. Сетивност: сяпа серия; пространствени серии; интеграционни игри.

4. Да видим какво гледаме: огледало; моделиране; кукли.

5. Събуждане на паметта и чувствата.

Етапи на създаването на Форум театър

Създаването на представление по модела за Форум театър на Аугусто Боал е сложен процес, който преминава през няколко етапа.

Първи етап: *Определяне на целите на проекта*

Изключително важен момент от работата по Форум театъра, насочващи последващите решения, които ще вземе групата за работата си по представлението.

При формулирането им е хубаво фасилитаторът да акцентира върху няколко въпроса, чиито отговори биха подпомогнали процеса.

– Какви нови знания искаме публиката да придобие?

– Какви стереотипи/нагласи/бариири искаме да променим?

– Какво искаме да кажем по определен проблем/конфликт?

– Какви промени в поведението на публиката искаме да видим след представлението?

Втори етап: *Избор на проблем, който ще се разиграва*

Изборът на тема за спектакъл, изграден по модела на Форум театъра, е процес, чиято предистория е свързана с възникнала идея у дадена група да се постави определена постановка.

Форум театърът е средство за подпомагане, чрез което дадена общност, използвайки креативни методи, преодолява кризи, разрушава табута, предлага решения, влияе на действителността, затова изборът на проблем, който да бъде изигран, трябва да бъде добре обмислен и планиран.

Този избор задължително трябва да е обоснован и да отговаря на няколко критерия по отношение на неговата релевантност, т.е. проблемът да е истински, точен, специфичен, остър и осъзнат от общността, пред която ще се постави постановката; нерешен – очакващ своето решение, актуален и всъщност водещ до промяна на съществуващото положение; приет, т.е. произтичащ от консенсус, до който са достигнали хората от групата за него, и да може да се постави на сцена под формата на кратка пиеса, така че да стане основа за постановката на Форум театър.

Пример за техника за дефиниране на проблем могат да бъдат: чрез рисунки, брейнсторминг, моделиране, групови дискусии, индивидуални интервюта и фокус групи и пр.

Трети етап: *Създаване на сценарий за пиесата*

Импровизацията, като метод, е в основата по създаването на текст за пиеса, която да бъде изиграна на сцената на Форум театър.

След като са наясно с целите, участниците трябва да съставят послания. „Посланията са нещо повече от обмен на информационни съобщения. Те включват идеи, вярвания, лично отношение, имат семантично равнище, с което провокират размисъл и промяна в поведението“ (Цветанска, 2006). В този смисъл те трябва да са въздействащи и в съответствие с поставените образователните цели на Форум театъра:

- когнитивно: сценарият трябва да дава важна информация за полезни факти;

- емоционално: посланието трябва да въздейства върху емоциите и мненията;

- поведенческо: сценарият трябва да окаже положително влияние върху поведението на публиката.

Съществуват различни начини за разработването на сценарии за Форум театър:

- *с фокус върху определена тема или проблем* – учениците могат да използват разнообразни източници в процеса на разработване – от лични преживявания и разговори до медийна информация, която ги е впечатлила;

- *с акцент върху определено лице/характер, който е повод за смущение* – изграждането на сценария започва със създаването на определен герой – като

учениците изследват характера, личните му конфликти и тези с другите герои, които ще бъдат представени в пиесата;

– *на основата на диалог* – например случайно дочут разговор на спирката на училищния автобус, във физкултурния салон или междучасието понякога може да привлече вниманието участващите в групата ученици и така да стане основа на дадена сцена.

Четвърти етап: *Сътворяване на образи*

Този етап също е характерен с използването на средствата на импровизацията, въображението и фантазията на учениците, участващи в проекта. Важно е всеки член на групата да допринесе за изграждането на физическите, поведенческите и личностните характеристики на отделните образи от пиесата – поведение, особености, начин на говорене и походка.

Основни насоки за оформяне на лична история на героите са: пол; околна среда; възпитание, традиции; икономически фактори; семейни ценности и отношение към себе си, околните и обществото; етническа принадлежност и култура; лични и професионални цели; мечти за бъдещето; взаимоотношения с приятелите; образование, успех в училище, евентуален тормоз (физически, психически, емоционален); любими хобита и цветове, ексцентричност, интереси – музика, филми и др.

Пети етап: *Работа върху пиесата. Репетиционен етап*

След дефинирането на темата на пиесата, определянето на проблема и уточняването в детайли на основната идея акцентът на работата се премества от импровизацията към самото театрално действие. Важен момент в работата през репетиционния период е доразвиването на героите и техните характеристики.

Репетициите са и най-емоционалният период от работата по форум театъра. Героите трябва да бъде представени от актьорите не само чрез действие, но и чрез слово. Всеки момент на актьора на сцената, всеки жест, всяко местоположение, дори разстоянието до различните предмети или хора е изключително важно за представянето пред публика – емоциите, които ще преживеят зрителите, образите, които ще видят и с които ще се идентифицират или не – всичко това зависи от представянето на актьора.

Форум театърът е театрално средство, в което актьорите не представят своите герои само чрез предварително разработен сценарий, който те познават в детайли. Актьорите трябва да могат да представят своите герои и в нова, неочаквана позиция, *защото зрителите-актьори, включвайки се в пиесата, създават нови ситуации.*

Репетиционният процес е времето, когато жокерът може да изпробва нови ситуации, да определи местата, в които да спира играта, да задава въпроси, с които да провокира публиката, да успее да разбира предлаганите промени, да се научи да взаимодейства със зрителите.

Шести етап: форум театър – представлението

Представлението започва с изиграването на „модела“ – следвайки сценарийната последователност, планирана, обсъждана и репетирана от екипа на проекта.

След като пиесата свърши, водеща роля заема жокерът, който стимулира дискусията относно наблюдаваната театрална постановка. Акцентът се поставя върху възможността на публиката да изрази лично мнение по разигравания проблем и да даде предложение за промяна според собствените си гледна точка, възгледи, модели на поведение в конкретната театрализирана проблемна ситуация. Ролята на жокера в този процес е изключително важна, тъй като той стимулира и окуражава хората да влизат в ролите на актьорите и да изразят своето мнение. Насочва зрителите в разбирането, че те са способни да променят не само една пиеса, но и собственото си място в общността. За да станат част от форум представлението, е необходимо да извикват „стоп“, актьорите на сцената спират играта, а зрителят посочва момента, в който иска да продължи играта, заема мястото на даден актьор и става „зрител-актьор“ и въвежда промени в текста и действието. Останалите актьори се адаптират към новата ситуация и продължават пиесата.

Опирайки се на идеята да демонстрират сложността на действителността, актьорите на сцената се опитват да противодействат на новата ситуация и така усилват потисничеството спрямо зрителя-актьор. Тяхната цел е да го убедят да оттегли своето предложение. Усилията им не са насочени толкова към спечелването на „играта“, колкото да покажат на новия протагонист трудностите, които трябва да преодолее в действителността, за да я промени. Всички учат и придобиват нов опит, докато играят, научават повече за проблема от различни гледни точки и разбират последствията на своите действия.

Възможно е зрителят-актьор да успее да разруши потисничеството на другите актьори. Тогава те се предават и напускат сцената.

Зрителите могат да играят роля както на протагонист, така и на потисник, те са във форум театъра не само като изпълнители на промяната и опоненти на потисничеството, но и хора, които заедно с актьорите създават визия за света и изследват до каква степен тя може да бъде променена.

Седми етап: Дискусия. Осмисляне на посланието от публиката

За да бъдат постигнати образователните цели и да се разбере правилно посланието на представлението от публиката, е необходимо след представянето на сцената да бъде проведена дискусия с жокера (фасилитатора). По време на този тип дискусия актьорите отговарят на въпросите на зрителите през образа на героя, който са играли по време на представлението.

Дискусията след представлението подсилва образователния ефект от форум театъра, тъй като дава допълнителна информация за театрализирания проблем, за героите и техните характеристики, за мотивите им на поведение в пиесата, за конфликта и неговите алтернативни решения и пр.

Осми етап: Промоцията

Промоцията е изключително важен етап от работата на форум театъра, тъй като тя е в основата по формирането на групата и осигуряването на зрители, без което реализацията на проекта е невъзможна.

При планиране на дейностите по привличане на публиката за постановката би трябвало да се има предвид, че не е толкова важен броят на хората, а по-скоро доколко те са засегнати от проблема, който се поставя. Така за форум театър методологията е по-важно публиката да има реакция на/за проблема, отколкото многобройна зрителска аудитория.

Ефективност и приложение на театрално-образователния модел Форум театър

Форум театърът е ефективно средство за повишаване на чувствителността към определени проблеми, като средство за изграждане на общност в образованието на деца, в индивидуалното развитие, в овластяването на хората и като важно средство за създаване на промяна.

Със средствата на Форум театъра се подобрява комуникацията, улеснява се взаимодействието на детето с другите в общността; със своето участие актьорите, зрителите-актьори и публиката могат да научат повече за себе си, за своите връстници, както и за заобикалящия ги свят.

Заклучение

Образователната драма в съвременното начално училище създава специфичен образователен контекст, в който учениците са наясно с автентични цели за всички дейности, които предстоят да се случат в класната стая. В този въображаем, символен контекст те се превръщат в експерти, като активизират знанията, уменията и разбиранията си и неусетно придобиват нови в процеса на развитие на драмата. Чрез образователната драма се създава специфична среда, близка до естествената, в която децата могат да се превъплътят в други хора, да преживеят други събития, да изпробват различни инварианти в поведението си, да получат експертна обратна връзка и да станат по-решителни в действителността.

Различните образователно-театрални системи създават различен образователен контекст, предлагат различни образователни възможности, постигат различни образователни цели, имат специфична организация, структура и елементи и едновременно с това създават еднакви предпоставки за включване, превъплъщение и преживяване за учениците.

В таблицата по-долу е отбелязана отличителната съдържателна и процесуална специфичност на представените образователно-театрални системи, чието съблюдаване е от значение при избора от учителите новатори в съвременното начално училище.

Таблица 1

Сравнителен анализ на системите на приложение на Образователна драма, Образователен театър и Форум театър в училищната практика		
	Образователен театър	Форум театър
Цели	Пред Образователен театър са поставени дидактически цели по овладяване на нови академични понятия и категории относно фактите и явленията, планирани в общо-образователното учебно съдържание за съответната образователна възраст (първи, втори, трети и четвърти клас).	Целите, поставени пред проекта Форум театър, са свързани с промяна на културата и обществените ценности и създаване на обществен диалог в ученическата общност.
Съдържателни акценти	1. Интегративни понятия (цялостна интерпретация чрез съчетание на различни предметни области). 2. Сложни понятия (дълбинни процеси и явления). 3. Понятия, които предполагат различна интерпретация в зависимост от субективните предпочитания, вкус или възглед на обучаваните. 4. Понятия в науката , които са емоционално интерпретирани и се представят посредством драматургичния процес.	Интегративни понятия , отразяващи ценности и отношения; подпомагащи избора на гражданска позиция и променящи нагласи и очаквания.
Основни действащи лица	Хората, захванали се с нелеката задача по създаване на проекта Образователен театър, е необходимо да бъдат професионалисти (актьори, режисьор, драматург, педагог). Те планират и организират театрално-образователния процес, основавайки се на своята професионална подготовка, без която Образователен театър не би могъл да постигне своите дидактически цели.	Хората от екипа по Форум театъра (фасилитатор, актьори, режисьор, драматург, зрители-актьори) в своето мнозинство са непрофесионалисти, част от общността, пред която се планира реализирането на проекта.

Сценарий	Създаването на сценарий за Образователен театър е продукт от професионалната работа на драматурга и педагога. Това е текст, в който са заложили основните академични понятия, който не подлежи на импровизация от актьорския екип.	Сценарият е колективният продукт от работата на екипа по създаване на Форум театъра. Създаденият текст е резултат от импровизационните процеси, през които преминава основната група.
Етапи на създаване	1. Образователно и драматургично целеполагане: – академично селектиране; – педагогическа обоснованост. 2. Създаване на драматургичния и сценичен – творчески продукт: – проект-сценарий; – проект-действие. 3. Комуникативност и ефективност на образователно-театралния проект: маркетингов проект; промоция.	4. Определяне на целите на проекта. Избор на (драматургичен) проблем. 5. Създаване на сценарий за пиесата. 6. Сътворяване на образи. 7. Работа върху пиесата. 8. Репетиции. 9. Форум театър – представлението. 10. Дискусия. Осмисляне на посланието от публиката. 11. Промоция.

БЕЛЕЖКИ

1. Форум театър (наръчник). (2006). София ФРГИ.

ЛИТЕРАТУРА

- Василева, Ем. (2002). *Детето в началното училище*. София.
- Василева, Ем. (2004). *Съвременното начално училище – реалност и предизвикателства*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Василева, Р. (2002). *Защо да обучаваме, играейки*. Велико Търново.
- Василева, Р. (2005). *Обучението като драма интерпретация*. София.
- Василева, Р. (2012). Как да превърнем класната стая в сцена, на която децата учат. Драма-техники. *Педагогика*, 7.
- Василева, Р. (2000). Понятието за игрови образователен модел. В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Факултет по педагогика. Том 89. София.
- Василева, Р. (2013). *Модел на училищна образователна драма*. София: УИ „Св. Климент Охридски“ (под печат).
- Николаева, С. (2008). *Неформално образование*. София.
- Николова, М. (2013). Образователна драма: същност, особености и

- предизвикателства в началното училище. *Списание на Софийския университет за образователни изследвания*, 1.
- Цветанска, С. (2006). *Предизвикателства в педагогическото общуване*. София.
- Dennis, B. (2009). Acting Up: Theater of the Oppressed as Critical Ethnography. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(2), 65 – 96.
- Fines, John & Raymond Verrier. (2012). The Drama of History – an experiment In co-operative teaching: (Chapters 1 and 2). In: *The Journal for Drama in Education*, The Volume 28, Issue 1/ 2012, 15 – 28.
- Heathcote, D. (1970). How Does Drama Serve Thinking, Talking, and Writing? IN: *Elementary English*, Vol. 47, No. 8, 1970, 1077 – 1081.
- Robinson, Ken. (2009). *The Element: A how Finding Your Passion Changes Everything*. Penguin. Com.

EDUCATIONAL DRAMA: SYSTEMS OF APPLICATION SCHOOL PRACTICES. EDUCATIONAL THEATER. FORUM THEATRE

Abstract. This publication presents educational drama as a set of specific methods, techniques and approaches as a theoretical framework for the study and conceptualization of educational theater systems used in primary education. Discussed issues relating to the creation, development, implementation and promotion of the Educational Theatre and Forum Theatre as specific systems for the application of non-conventional approaches to working with pupils from primary school age.

✉ **Mrs. Mariya Nikolova, PhD Student**
Department of Didactics
Faculty of Pedagogy
Sofia University
E-mail: m_nikolova84@abv.bg

Doctoral Research
Докторантски изследвания

СПЕЦИФИКА НА СОЦИАЛНИТЕ МОДЕЛИ И ТЯХНАТА ПОЛЗА В ПЕДАГОГИЧЕСКИ АСПЕКТ

Деян Делчев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Социалните модели съществуват в огромно разнообразие, но могат да бъдат категоризирани в две плюс едно операционални измерения. Традиционният формален подход представя дедуктивната изследователска сфера, докато творческото моделиране и социалната компютърна симулация са два аспекта на индуктивния базисен анализ. Това разнообразие на социалните модели е твърде ценно за социалния контекст на педагогиката поради това, че осигурява различните професии на социалния мениджмънт с по-обхватни инструменти за сложния контекст от предизвикателства на социалната реалност. Целта на статията е да изяви една класифицирана версия на социалните модели и техните специфични характеристики, с цел подсилване на социално-педагогическите начинания посредством съзнателното използване предимствата на социалните модели.

Keywords: social modeling, social models, deductive and inductive approaches, creative modeling, social and computer simulation

В най-общата си употреба понятието модел се отнася до образец на масово утилизирани и универсализирани битови и други действителности. Социалните модели са субсистема на общонаучните и като всяка субсистема те имат своята специфика. Спецификата на социалните модели обаче не се дължи само на тяхната подвидовост, а и поради изключителното разнообразие на реалността, която те репрезентират. В историята на социалнопедагогическата практика социалните модели са били повече интуитивно, отколкото целенасочено използвани. В наши дни специалистите от сферата на социалното дело са изправени пред предизвикателството да развият съзнателно капацитета на социалното моделиране в полза на едно комплексно и превантивно преодоляване на социалните проблеми.

Потенциалът на социалната система е голям поради това, че тя „притежава системно качество, с каквото не разполага нито един от образуващите я компоненти (Афанасиев, 1981). По отношение на *социалните модели* съществуват две трактовки, които трасират изследователските измерения на социалните науки. *Първата трактовка* се отнася до схематичното представяне на социалните закономерности, характеристики и явления. Тази сфера на изследване